

EDUARD VARGOVIĆ
Varaždin

KNJIŽNICA ZBORNOG KAPTOLA

DIE BIBLIOTHEK DES STIFTSKAPITELS VON ČAZMA UND VARAŽDIN

In diesem Text wird zum ersten Mal der Zustand der Bibliothek im Stiftskapitel von Čazma und Varaždin vorgetragen und kommentiert. Die Bibliothek befindet sich in der Jesuitenkirche in Varaždin und ist bis jetzt der Öffentlichkeit noch nicht vorgestellt worden. Diese Bibliothek ist nur ein Teil des gesamten Bücherschatzes, der diesem Kapitel angehörte, der sich aber nicht in dieser Kirche befindet.

Motto:

»Knjige su čudna i tajanstvena pojava u životu čovjeka. U našim knjigama živi čitava naša sudbina, sva naša stradanja, sve naše nade i iluzije.«

Miroslav Krleža

Uvod

Istraživanje knjižnog blaga Pavlinske crkve u Varaždinu, (Zborni kaptol čazmansko-varaždinski), dio je velikog i značajnog projekta proučavanja knjižnog blaga sjeverozapadne Hrvatske a u povodu 150. obljetnice Ilirske čitaonice u Varaždinu (1838–1988). Koliko je značajno poznavanje knjižnog blaga ovog kraja, može se shvatiti i prije nego se ono detaljnije upozna. To proizlazi iz vrijednosti koju knjiga ima za povijest i kulturu jednog naroda. Poučeni dosadašnjim uvidom u vrijednosti koje posjeduju knjižnice svih vrsta, može se lako pretpostaviti kakav nas posao čeka, odnosno kako se u tom smislu do sada doista malo učinilo.

Pregled i komentar fonda ove knjižnice nametnuo je već na samom početku niz poteškoća. Ovo je prvi put da se nastoji utvrditi kakvim se blagom uopće raspolaže. Ne manji problem vezan je uz činjenicu da knjižnica nije sredena i da ne posjeduje nijedan relevantan popis knjiga. Iako nam je bio zadatak obrade knjižnice u samoj crkvi, ubrzo smo otkrili da je to tek dio velikog knjižnog blaga koji je u vlasništvu Zbornog kaptola čazmansko-varaždinskog. Veći dio knjižnog blaga nalazi se u prostorijama crkve Sv. Nikole, i on tek stoji kao zadatak pred budućim

istraživačima. O tom dijelu također ćemo nešto reći. Sve to pokazuje da je ovo doista samo početak jednog sustavnog istraživanja i otkrivanja knjižnog blaga ovoga kraja. Nema sumnje – ukoliko se nema uvid u knjige, teško se može govoriti o znanstvenom radu i kulturnom i svakom drugom razvoju. Proslava 150. obljetnice Ilirske čitaonice jedinstvena je prilika za veliku inventuru svih knjižnica i stavljanje njihovog sadržaja na uvid znanstvenoj i kulturnoj javnosti.

Riječ dvije o Isusovačkom redu

Isusovački red službeno¹ je utemeljen 27. IX. 1540. bulom pape Pavla II². Razlozi osnivanja Družbe tumače se na različite načine. Mnogi vide u Družbi, a posebno u Ignaciju Loyoli, određen smišljen protureformatorski pokret, pa bi time utemeljitelj bio zapravo strateg i psiholog tako shvaćenog rada organizacije. Miroslav Vanino ne slaže se s takvim pristupom. Njegovo je razumijevanje Družbe (i Ignacija) slijedeće: sama riječ *d r u ž b a* (*compañia, compagna; societas*) nosi smisao redovničkog rada, što znači da nema vojničkog duha³. Uz maksimu »služiti Crkvi – služiti Kristu« Vanino zaključuje da je Ignacio zapravo mistik, molitelj i svetac⁴.

Nakon početnog razvoja i aktivnosti Družba je u službi pape Pavla III. iskorištena u protureformatorske ciljeve⁵. Treba reći i samu bit, njezina apostolskog djelovanja kroz poznata četiri oblika: 1. ZNANSTVENI RAD; 2. APOSTOLAT S MLADIMA; 3. VANJSKE MISIJE; 4. SOCIJALNI APOSTOLAT. Ne treba, dakako, sumnjati da je aktivnost isusovaca u crkvenom životu, ali i u svjetovnom, rezultat njene izuzetne unutrašnje organizacije, posebno u domeni obrazovanja i izbora kadrova⁶. To je omogućilo nagli razvoj Družbe u brojčanom smislu. Godine 1556. kada umire Ignacije, broj članova popeo se na 100, a 20 godina kasnije na 4000. itd.⁷. Sve je to pomoglo brzom širenju isusovaca po Europi (Njemačka, Portugal, Italija, Španjolska, i od 1580. Engleska). Misionarstvo pratimo u Brazilu, Etiopiji, Istočnoj Indiji, Japanu. No njihova aktivnost nije bila po volji mnogima, i papa Klemenet XIV bulom »Dominus ac redemptor noster« ukida isusovački red. Bilo je to 1773. godine. Vrijeme nakon toga proteklo je u obračunima s isusovcima. Ali se vrlo brzo shvatilo da je Družba Crkvi neophodna⁸. Zato čitav kasniji »život« isusovaca nije prošao bez peripetija – od pohvala do protjerivanja, od uspostavljanja do povremenih ukidanja i zabrana.

Rad Družbe Isusove u Hrvatskoj nosi sve karakteristike njezinog europskog života, uvažavajući pritom specifičnosti razvoja naših krajeva⁹.

Kod nas su isusovci držali gimnazije u Zagrebu, Dubrovniku, Rijeci, Požegi, Varaždinu, Osijeku¹⁰. Iz njihovih redova dolaze nam poznata imena znanosti i kulture – R. Bošković, B. Kašić, J. Habdelić, da spomenemo samo neke. Već smo rekli da su isusovci djelovali i u Varaždinu i tu ostavili značajne tragove. Gradski Senat je 1628. godine pozvao isusovce dajući im pritom varaždinsku župu, (naravno, i njena imanja)¹¹. Do 1773. godine (ukinuće reda) isusovci drže gimnaziju koju zatim vode pavlini, koje je, međutim, požar 1776. omeo u redovnim aktivnostima, uništivši pritom pavlinski kolegij, crkvu i gimnaziju.

Iako se o pavlinima mnogo zna, kratko da spomenemo neke povijesne podatke vezane uz njihovo djelovanje. Dobili su naziv po eremiti Pavlu iz Tebe¹³. Njihov život ureden je prema pravilima sv. Aurelija Augustina (354.–430.), a prvi samostan javlja se u Madarskoj 1215. godine, dok u Hrvatskoj bilježimo njihovo prisustvo o. 1244. god.¹⁴

U Hrvatskoj je posebno jak pavlinski red u Lepoglavi (samostan oko 1400.), gdje od 1501.¹⁵ godine pavlini imaju prvu latinsku gimnaziju, koja 1674. dobiva rang akademije. Red je ukinut 1786. godine.

Kada je riječ o Pavlinskoj crkvi, u kojoj je danas smješten dio knjiga, spomen seže od 1632., ali je najvećim dijelom završena 1646. godine. Zasluge za njenu izgradnju ima prije svih grof Gašpar Drašković. Do ukinuća reda 1773. vode je isusovci, a pavlini opet do ukinuća svojega reda 1786. god. (vrijeme cara Josipa II). Već smo spomenuli da oni vode gimnaziju.

Danas u Varaždinu postoji Zborni kaptol čazmansko-varaždinski odlukom kardinala Franje Kuharića i to zato jer on radi u Varaždinu od 1810. god.¹⁶

Knjižnica Zbornog kaptola čazmansko-varaždinskog u Pavlinskoj crkvi

Već smo u uvodu nešto rekli o knjižnici. Međutim, kada smo prvi put ušli u knjižnicu, bili smo neugodno iznenađeni. Prostorija je bila u vrlo lošem stanju. Prokišnjavala je po sredini stropa, a kako je riječ o zaista teškom oštećenju, knjige su bile pod direktnim udarom vlage. Prozori su se zatvarali punim drvenim žaluzinama, tako da nije bilo dovoljno ni svjetla ni zraka.

Knjige su bile složene na policama, na podu, i na malom stoliću, ali potpuno nesređene. Kanonik A. Domislović nije znao koliko je knjižno blago. Zna se da je dosta knjiga, a vjerojatno i drugih dokumenata, odneseno u Zagreb, ali se ne zna koje, i kada, te gdje su sada dotične knjige. Nešto knjiga je dr. Matija Markov poklonio, ali je sada teško reći da li su to bile knjige iz knjižnice ili i knjige u njegovom vlasništvu jer velik broj knjiga ima pečat s natpisom »Dr. Matija Markov«¹⁷. Kada smo, dakle, u proljeće 1987. vidjeli knjižnicu, nametnula nam se još jedna prepreka. Naime, upravo tada su počeli radovi na krovu i obnovi crkve, koji su uvjetovali rad na sređivanju knjiga. Zbog toga knjige su premještene na posljednju zapadnu etažu crkve.

Kakvo je stanje samih knjiga? Većina ih je bila vlažna, a na mnogima se »uhvatila« karakteristična gljivična kolonija, pa sve odišu toliko poznatim mirisom ustajalosti. Mnoge zbog toga izgledaju starije nego što stvarno jesu.

Paralelno sa sređivanjem knjiga (njihovo prvo klasificiranje po područjima) započeo je i prvi popis, koji sadrži prezime i ime autora, naziv djela, izdavača, godinu izdanja, a po potrebi određene primjedbe. Među knjigama pronašli smo tri bilježnice s popisom knjiga, koje nam, nažalost, nisu mnogo pomogle. Razlog je odveć jasan i već smo ga spomenuli. Knjige nisu bile složene ni po kakvom redu, tako da je ipak trebalo početi ispočetka. Taj popis je tek orijentir, i na njega se nismo mogli osloniti, ali može biti značajan jer nam govori da je knjižnica bila svojevremeno sređena. Neizbježan je, dakle, novi popis, pa će ovaj stari tek tada dobiti na vrijednosti, ali čini nam se prvenstveno kao određen povijesni dokument. Dvije bilježnice nose pečat: »Đačko križarsko bratstvo – Varaždin«. Nije to jedino što im je zajedničko. U bilježnici većeg formata popis knjiga samo je formalno obavljen. Ne prepoznaje se nijedan kriterij kojim se obično sređuju knjige (abecedni red, područje itd.). Popis ima ove elemente: redni broj, pisac, djelo, »opazka«. Tim elementima iscertano je 49 stranica, a na 48 stranica zapisano je, bolje reći došlo se do rednog broja 418. Druga bilježnica, manjeg formata, ima abecedni red, te su tim redom zapisane knjige od A do Ž, ukupno njih 414. Obje bilježnice su vezane još u nečem, naime riječ je o popisu i s t i h knjiga. Veća bilježnica, koja je zapravo opći popis, »omogućila« je popis abecednim redom u manjoj bilježnici. Redni broj knjige u općem popisu odgovara broju u abecednoj bilježnici. Oba popisa odstupaju za četiri knjige. Međutim koliko god jedna i druga bilježnica predstavljaju prvu mogućnost uvida u knjige, naša su, i već djelomična istraživanja knjižnog fonda pokazala da je taj popis manjkav i služi, kao što smo već naglasili, tek kao orijentacija.

Osim tih dviju bilježnica s popisom knjiga pronašli smo i jednu knjižicu malog formata. Njezine karakteristike su sljedeće: 1. knjižica je načinjena od listova papira prelomljenog na pola i povezanah na hrptu koncem. Na prvoj vanjskoj strani stoji: Knjižnica đačkog križarskog bratstva; štambilj s istim tekstom: Varaždin 1944. (sve je pisano pisaćim strojem); 2. Na 21 stranicu upisano je 416 knjiga; 3. Popis knjiga iz pojedinih područja nije rađen abecednim redom; 4. Uz svaku knjigu zapisan je i njezin broj, što dokazuje da je knjižnica za vrijeme popisa bila sređena.

Spomenimo na kraju još jedan mini-popis koji je nastao 1934. (točnije ima štambilj 14. juni 1934.). Pečat je Matije Markova. Popis je formata male bilježnice, pisan tušem i ima skoro sedam punih stranica (ukupno 72 knjige). Pregledom smo ustanovili da dio tih knjiga ne postoji.

Prvi zaključci

1. Tako zatečeno stanje knjižnice nije bilo moguće usporediti s postojećim popisima jer knjige nisu bile po njima sredene;
2. Postoji jedan broj knjiga koje nisu ni na jednom popisu jer su naknadno nabavljene;
3. Nisu popisani časopisi;
4. Rukopisi igrokaza, kao i igrokazi pisani pisačim strojem, nisu na popisu.

Na ovom mjestu moramo spomenuti jednu važnu činjenicu. Iako je nama bio zadatak da pregled i upoznavanje s knjižnicom u Pavlinskoj crkvi, ne možemo zaobići bogati knjižni fond koji je također u vlasništvu Zbornog kaptola čazmansko-varaždinskog, a nalazi se u prostorijama župne Crkve sv. Nikole u Varaždinu. Taj smo dio ukupnog knjižnog blaga upoznali, ali, zbog nedostatka vremena, vrlo površno. Knjižnica ima velik broj knjiga. Ako nam je dozvoljena slobodna procjena, a ona nam je ovdje potrebna tek kao ilustracija, knjižnica broji oko 3000–3500 jedinica. U odnosu na knjižnicu u Pavlinskoj crkvi to je brojčano i po izdanjima mnogo značajniji dio ukupnog knjižnog blaga. Što se tiče zastupljenosti, prisutne su sve oblasti značajne za razvoj znanosti i kulture: pravo, teološke discipline, prirodne znanosti, filozofija, matematika, poljodjelstvo, različita izdanja biblijskih tekstova, liturgijska literatura, brevijari, crkvena povijest, klasične književnosti, književnost, časopisi, udžbenici. Zastupljeni su jezici: latinski, grčki, mađarski, njemački, hrvatski. Postoji također i kartoteku, veći je u odnosu na današnje, ali je ispunjen knjigama i časopisima. Ovo je knjižno blago pravi izazov za svakog istraživača, i odličan izvor informacija za sve koji se bave znanstvenim i kulturnim radom.

Izbor i komentar knjižnog fonda

Koliki je broj knjiga, znat će se tek onda kad se napravi detaljan popis. Taj mukotrpan popis, a za njega je potrebno mnogo vremena, ne priječi nas da pružimo barem djelomičan uvid u knjižni fond i da ga popratimo određenim komentarom. Gledajući u cjelini knjižnica obuhvaća knjige i periodiku, rukopise malih dramskih tekstova, zatim rukopise iz ostavštine dr. M. Markova (njih ćemo posebno komentirati). Zastupljeni su njemački (gotica i latinica), s izdanjima starim više od sto godina, te latinski i hrvatski jezik.

Sadržajno, osim knjiga za neposredne crkvene potrebe (izdanja koja se više ne koriste pa su izdvojena u knjižnicu), zastupljena su mnoga područja ljudskog duha: teologija, filozofija, pedagogija, povijest, muzika, sociologija, umjetnost, prirodne znanosti, leksikoni, rječnici. Značajna je prisutnost djela iz književnosti, ponajprije naše, zatim književnosti na drugim jezicima i, naravno, prijevodi. Jasno, najinteresantnija su starija izdanja, većinom zbog godina, ali i zbog jezika, autora, izdavača itd.

Naš izbor počinjemo jednom interesantnom knjižicom Ivana Kukuljevića: »**Primanje hrvatskih spisa u Budim-Pešti god. 1849–1851.**«, izdanje Dionička tiskara Zagreb, 1885. Dr. Vatroslav Rožić, (»glavni učitelj muške učiteljske škole zagrebačke«), objavljuje udžbenik za srednje škole: »**Barbarizmi u hrvatskom jeziku**«, Zagreb, 1908. II. izdanje (prvo, 1904.). Naklada »Jug« izdala je 1917. Matoševe feljtone i eseje, a iste godine spomenuta naklada tiska tekst M. C. Nehajeva: »**Studija o Hamletu**«. Godine 1917. pojavljuju se u izdanju Kraljevske zemaljske tiskare: »**Izbor iz stare književnosti kršćanske**« Kolomana Raca i Franje Lesmana. Tomo Maretić je 1915. godine priredio svoj prijevod »**Homerove Odiseje**«, to je treće (Matičino drugo) izdanje. Skrećemo pozornost na još jednu knjigu, zapravo, priručnik, A. Freudenreicha: »**Gluma. Stručni priručnik za ideologiju i praktičnu primjenu hrvatske pučke glume**«, izdanje iz 1934. godine. Djelo je pisano znalčki i jednostavno. Upozoravamo na još jedno vrijedno djelo – W. Goethe: »**Faust – tragedija, prvi del**«, poslovenil Antun Funtek, Ljubljana 1908. Također susrećemo i jedan »**Pravopis hrvatskog ili srpskog jezika**«, univerzitetskog profesora dr. D. Boranića, V.

izdanje iz 1930. godine. Pravopis se može koristiti i kao pomoćna knjiga u srednjim školama. Kada govorimo o zastupljenosti autora, Franji Fancevu pripada jedno od prvih mjesta. Tu je više od 26 njegovih tekstova u kojima se Fancev predstavlja kao vrstan poznavatelj hrvatske književnosti¹⁸.

No nismo uspjeli dati popis i komentar svih djela iz područja književnosti, ponajprije zato jer ih ima mnogo, a drugo što knjižni fond nismo mogli dokraja istražiti i popisati. Zato radi ilustracije navodimo ona najvrednija i nije ih potrebno komentirati. Spomenut ćemo djela pisana na našem jeziku jer ćemo ostala, pisana na stranim jezicima, zapisati posebno. Također ćemo o dramskim tekstovima kasnije nešto više reći. Dakle, bilježimo:

1. Nikola Tommaseo: »**Iskrice**«, Izdao I. Kukuljević, 1844. (IV izd. 1888.)
2. Fran Dživo Gundulić: »**Dubravka**«, izd. pripremio dr. David Bogdanović, knjižara JAZU i Kraljevskog sveučilišta (bez godine izdanja)
3. Gogolj: »**Revizor**«, preveo dr. Ivan Prijatelj, Mohorjeva tiskarna, Celje, 1937. (na slovenskom)
4. D. Tadijanović: »**Pepeo srca**«, M. H. 1936.
5. Branko Vodnik: »**Povijest hrvatske književnosti**«, I. knjiga, s uvodom V. Jagića: »**O hrvatskoj glagolskoj književnosti**«, Matica dalmatinska, M. H. 1913.
6. Tajna pisma biskupa Strossmayera, Zagreb, 1926.

Strani autori u prijevodu i originalna djela

Upozoravam na djela stranih pisaca prevedenih na naš jezik. Tako je W. Shakespeare zastupljen s »**Olujom**« u prijevodu M. Bogdanovića (M. H. 1924.) i »**Julijem Cezarom**« istog prevodioca, izdanje M. H. 1920. No to nije najstarije izdanje tog dijela knjižnice. U izdanju A. Scholza i u prijevodu A. Harambašića postoji primjerak iz 1909. (na prvom listu je 1907.). Također je tu i Shakespeareov »**Hamlet**« prema tekstu Poljaka Jozefesa Paszkowskoga, a u prijevodu Julija Benešića. Izdanje je to M. H. 1920. Zatim je tu H. Sienkiewicz i njegov »**Quo vadis**« u izdanju H. K. društva Sv. Jeronima, ali bez godine izdanja. Na njemačkom jeziku (gotica) u jednoj knjizi su ova djela: Goethe »**Faust I. i II.**«; te »**Herman und Dorothea**«; Schiller: »**Braut und Messina**« i »**W. Tell**«; Lessing: »**Minna von Barnhelm**« i »**Laokon**«. Godina izdanja nije zabilježena, a knjiga je u dobrom stanju.

Zanimljiva je i knjiga Leo Deutsch: »**16 godina u Sibiru – sjećanja jednog revolucionara**« Stuttgart 1910. Dietz Verlag (njem. gotica). W. Scott je prisutan sa 17 knjiga, to su njegova sabrana djela (Werke), koja na žalost nisu kompletna. Knjige su malog formata pisane goticom. Izdanja su godišta 1827., 1828., 1829., a izdavač je Grätz.

W. Shakespeare zastupljen je s »**Dramatische Werke**«, ali su sačuvane samo tri knjige (1, 4, 5). Izdanje je to na gotici u Leipzigu (Brockhaus). G. Schwab je nama znano ime. Njegove »**Najljepše priče iz klasične starine**« rado su čitane. Sačuvana je II i III knjiga. Izdavač je Union Deutsch Verlagsgesellschaft (Stuttgart, Berlin, Leipzig). Pisane su goticom, ali nije naznačena godina izdanja. Adolf Kolping zastupljen je s izborom narodnih priča (Ausgewählte Volkerzahlung) u izdanju Regensburga 1896. godine. Nažalost, ostala su samo dva primjerka V. i VI. dio. Lenaus također nije kompletno sačuvan. Od sabranih djela ostali su II., III. i IV. dio u izdanju Stuttgart 1840. god. Karakteristično je da njegov Faust završava pesimistički. Posljednje su mu riječi:

»Ich bin ein Traum mit Lust und Schuld und Schmerz
und traume mir das Messer in das Herz«.

M. Ch. Wieland prisutan je sabranim djelima (Samtliche Werke). Ukupno su sačuvane 32 knjige. Sve su malog džepnog formata, pisane goticom u veoma dobrom stanju. Spominjemo

njegov tekst »**Oberon**«, zatim »**Geschichten der Aberiten**«. Od sabranih djela velikog njemačkog pjesnika H. Heinea ostalo je sedam knjiga. Pisane su goticom i dobro sačuvane. Izdanja su to Hamburg 1872. (izdavači Hoffman i Gampe).

Igrokazi i drugi manji tekstovi pisani rukom, pisačim strojem ili tiskani

Osim provjerenih i već spomenutih dramskih tekstova poznatih autora, u knjižnici smo pronašli rukopise različitih igrokaza. Svi su oni dokaz kako je kazalište, pa makar i »malo kazalište« značajno sredstvo poruke, dakle ima svoju pedagošku funkciju (odgojnu i obrazovnu). Ne treba pritom zaboraviti i na umjetnički doživljaj. Za jezikoslovce ti su tekstovi značajan izvor proučavanja jezične građe. Mnogi su rukopisi pisani uredno, pregledno i nadasve čitljivo. Većinom nisu navedeni autori, ali ni godina izdanja, i tek bi komparativna istraživanja riješila sve nepoznanice. Jedan od tih tekstova ističe se po rukopisu, jezičnom bogatstvu i godini kada je napisan. To je tekst Patra Gregura Kapucina (Jurja Malevca): »**Horvatska od Kristuševoga rođenja**« 1800. g.

Sadržajno svi tekstovi imaju religioznu podlogu koja je kombinirana s drugim elementima svakodnevnog života. Jedan od tekstova »**Nagradu**« Antuna Pernića dramaturški je obradio A. Freudenreich.

Do sada smo pronašli ukupno 50 manjih dramskih tekstova, od toga je 23 pisano rukom, a 27 pisačim strojem. Tri teksta nemaju prvu stranicu pa se ne zna naslov i godina nastajanja. Njima treba pribrojiti manje dramske tekstove koji su tiskani, ali po opsegu, a često i po namjeni, spadaju u kategoriju gore spomenutih. Interesantna je zbirka igrokaza »**Pozornica**« iz koje su sačuvana četiri teksta. Ovu zbirku tiskala je knjižara Josipa Kratine koji je zaslužan za objavljivanje mnogih dramskih tekstova. Na kraju ovog kratkog pregleda spominjemo prijevod Ive Vojnovića misterije »**Blagovijest**« autora Paula Claudela. Tekst je pisan strojem na A/4 formatu, a ima 93 stranice. Nema godine izdanja niti drugih podataka.

Filozofija, religija i srodna područja

Iz filozofije, religije i srodnih područja ima vrijednih i interesantnih izdanja. Među njima postoji i najstarija knjiga u cijeloj knjižnici (mislimo na knjižnicu u Pavlinskoj crkvi). To je:

L. Annaei Seneca: »Philosophi flores« sive sententiae insigniores excerptae per Erasmum Roterodamum item L. Annaei Senecae tragici sententiae illustres. Editio Castigatissima cui accedit index materialium, Posonii, Typis Royerianis, 1745. Knjiga je pisana na latinskom i sadrži izbor Senekinih pisama i ostalih tekstova. Dobro je sačuvana, čitljiva i već zbog godine izdanja kao i izbora tekstova predstavlja pravi bibliotečni raritet. U ovom pregledu spominjemo tek neka izdanja koja se mogu naći u knjižnici. Sačuvana su dva Schopenhauerova teksta: »**Briefe, Aufzeichnungen, Gespräche**« (nema godine izdanja), i »**Die Welt als Wille und Vorstellung**« (Berlin, 1859.). Iz grčko-rimske filozofije zastupljeni Carl Friedrich Naegelsbach sa svojom knjigom »**Die Homerische Theologie**« (Nürnberg, 1840.), te Platonov dijalog »**Protagora**« koji je pisan na grčkom jeziku, dok je Uvod pisan na hrvatskom jeziku autora prof. Julije Adamovića (1886.). Sofoklo je prisutan s dramom o kralju Edipu, na grčkom (Uvod je na gotici). Ciceron je zastupljen »**Izborom iz Ciceronovih djela**«, a tekstovi su pisani na latinskom jeziku s Uvodom Petra Markovića. Od poznatijih autora moramo spomenuti Josipa Stadlera, s četiri knjige s koliko je zastupljen i Stjepan Zimmermann, dok je Gjuro Arnold autor knjige »**Monizam i kršćanstvo**« (JAZU, 1909.). Vuk-Pavlović ima zbirku pjesama »**Zov**« Skopje (nema godine izdanja).

Teološke discipline

Iz oblasti teoloških disciplina ima velik broj knjiga. Sređivanje tog dijela knjižnice tek predstoji. Radi orijentacije spominjemo ovdje jedan dio tog blaga:

1. Veliki broj knjiga je iz oblasti koju možemo staviti pod zajednički naslov – Propovijedi. Najviše je zastupljen njemački jezik, i to gotica. »**Predigten**« su, kako najčešće stoji u naslovu tih knjiga, različitih godišta i veoma su dobro sačuvane.

2. Drugo područje koje je značajno zastupljeno odnosi se na teološke discipline kao što su **Theologiae moralis** (godišta od 1871. do 1913.), **Theologiae dogmaticae generalis** (1895.) **Theologiae fundamentalis seu generalis** (1858.), **Pastoraltheologiae I–II** (1914.), **Exercitium perfectionis** (1864.) **Ascetica Mystica** (1911.), **Propaedeutica Philosophicatheologica** (1912.). Također bilježimo **Breviarum Romanum** (deset knjiga) i **Frauen Brevier für Haus und Welt** (1865.).

U knjižnici smo pronašli i jedan **INDEX LIBRORUM PROHIBITORUM, ROMAE, 1924.** kao i »**DE MATRIMONIIS MIXTIS, inter catholicos et protestantes**«, 1824. god. Najveći dio knjiga, što je vidljivo, pisan je na latinskom, i sve su veoma dobro sačuvane.

Rječnici, leksikoni, gramatike, priručnici

Knjižnica posjeduje određen broj vrijednih rječnika i leksikona. Kako većina ima oznaku dr. Matija Markov, (što je realno, jer smo u njegovoj ostavštini pronašli rukopise iz kojih se jasno vidi kako je učio pismo i gramatiku jezika drugih naroda), pokazatelj je njegove velike potrebe za znanjem. Gotovo trideset rječnika i leksikona dovoljno rječito govore o tome. Nalazimo rječnike i leksikone na njemačkom (gotica, latinica), talijanskom, francuskom, kao i rječnike i leksikone na hrvatskom jeziku. Prisutne su arapska gramatika, hebrejska gramatika, rječnici hrvatsko-talijanski, hrvatsko-njemački i njemačko-hrvatski, francusko-njemački i njemačko-francuski, zatim praktični rječnik hrvatsko-srpskog i njemačkog jezika, mali rječnik hrvatskog i njemačkog jezika, leksikoni **Minerva** (1936), Mayersov konverzacijski leksikon itd. Neki od njih su u dosta lošem stanju posebno starija izdanja (polovica prošlog stoljeća).

Pedagogija

Pedagoški dio knjižnice sadrži nekoliko vrijednih tekstova domaćih i stranih autora. Do sada smo pronašli više od 45 jedinica. Od stranih radova najprije spominjemo »**Lexikon der Pädagogik der Gegenwart**«, tiskan u Freiburgu 1930. godine. Od autora spominjemo Pestalozzia, Theodora Tureka, W. A. Laua, F. Krusa, W. Benz, W. Foestera i J. B. Basedowsa.

Od hrvatskih autora bilježimo najprije Ivana Tomašića i njegov simpatičan rad: »**Gimnastičke igre sa 120 slika i napjeva**«, tiskano u Zagrebu 1896. Mijat Stojanović piše djelo »**Zablude odgoja**«, PKZ, Zagreb, 1873. Zatim tu postoji jedan broj knjiga koje su napisane da poduče roditelje. Na kraju spominjemo prijevod Riste Ognjanovića pedagoške hrestomatije dvojice francuskih autora (Edmon Parizo i Henrich Feliks), PKZ, Zagreb, 1913.

Povijest

Iz područja povijesti pronašli smo tridesetak jedinica, među njima nekoliko vrijednih izdanja. Franjo Valla ima knjigu »**Poviest novog vieka**« I. dio, od godine 1453.–1789. M. H. 1899., Ivan Rabar pak piše »**Poviest novijeg vremena**«, od 1815.–1878., M. H. 1898. Vrijedno je spomenuti i izbor tekstova Tita Livia na latinskom jeziku s Uvodom o životu i radu Tita Livia koji je napisao Vladoje Dukat. Hrvoje Hrvatić piše »**Pregled opće povijesti srednjeg i novog**

vijeka (za narod)«, Zagreb, 1934. Najstarija knjiga iz ovog područja je od dr. Julija Liebbald Ljubojevića: »**Groblje i pokop**«, Osijek 1869., koja je osim svoje zanimljivosti interesantna i kao raritet. Dobro je sačuvana.

Periodika – časopisi

Prisutnost periodike u knjižnici je z n a č a j n a . Očituje se to u broju naslova, ali i u broju primjeraka, te predstavlja važan izvor za mnoga istraživanja. Mi ćemo se ovdje zadovoljiti tek običnim nabranjanjem jer pravo popisivanje i sređivanje tek predstoji. Časopisi su uglavnom na hrvatskom jeziku, ali ima i njemačkih izdanja. Osnovna značajka periodike je nekompletnost. Spominjemo određen broj časopisa: **Svećenička zajednica, Krk; Glasnik srca Isusova, Zagreb; Glasnik svetog Josipa, Zagreb; Euharistički glasnik, Zadar; Kršćanska škola, Zagreb; Nova revija – vjeri i nauci, Makarska; Duhovni život, Zagreb; Život Zagreb; Blagovijest, Bitolj; Kaj, Zagreb; Marulić, Zagreb; Luč, Zagreb; Dušobrižnik, tečaj XI, Varaždin; Vjesnik đakovačke biskupije, Đakovo; Hrvatska straža, Rijeka; Bogoslovska smotra; Vrhobosna – Katolička akcija; Vrhobosna – Katolička akcija; Nedjelja, Sarajevo; Serafinski perivoj, Sarajevo; Svesci – Kršćanska sadašnjost, Zagreb; Jeka iz Afrike; Echo aus Afrika, Salzburg; Das Beste; Der Gral, Petrus Verlag, Trier und Wien; Apologetische Rundschau (got.).**

Muzika

Muzička literatura u najširem smislu ima također svoje mjesto u knjižnici. Sačuvana građa može se generalno podijeliti na knjige i note. O knjigama se može odmah nešto reći, dok bi notni materijal trebalo pregledati, sistematizirati i onda mu odrediti vrijednost (u povijesnom i muzičkom smislu). Josip Andrić ima dvije knjige: »**Ruska opera**« (1923.), i »**Slovačka glazba, glazbena prošlost i sadašnjost Slovačke**« (1944.). Novija izdanja vezana su za glazbenu baštinu naroda i narodnosti Jugoslavije od 16.–19. st. koju je uredio Srećko Lipovčan, izdanje Varaždin-Zagreb. F. Pfoła ima zgodnu knjižicu o Richardu Wagneru, Leipzig, got. ali nema godine izdanja, itd.

Molitvenici

Crkveni i vjerski život nezamisliv je bez posebne vrste nabožnih knjiga, to su molitvenici. Kakva je njihova namjena, poznato je, a gledajući svaki molitvenik posebno, bilo da je kupljen ili poklonjen, uvijek ima određenu vrijednost za vlasnika. Sadržajno i povijesno, opet, oni su svojstveni izvor (i izraz) razvoja vjerskih osobitosti i govore o prirodi vjerskog života. Knjižnica ima oko 80 molitvenika. Oni se međusobno razlikuju po namjeni (sadržaj, uzrast), veličini, opremljenosti, jeziku (jesu li pisani na hrvatskom jeziku), i, naravno, po godini izdanja (i izdavača). U tom smislu čine karakterističan, značajan i simpatičan dio čitave knjižnice.

Ostala područja

Od ostalih područja spominjemo da knjižnica ima djela iz **zemljopisa, liturgijske literature, knjige iz domene crkvenog prava, povijesti crkve, ekonomije, veći broj turističkih vodiča, prospekata mnogih europskih gradova, velik broj razglednica i čestitki, enciklike, upute, različite male edicije vjerskog karaktera, prirodnih znanosti (biologije, fizike), umjetnosti.** Sve se to mora temeljito pregledati i sistematizirati.

Ostavština dr. Matije Markova

Opće karakteristike. Ostavština dr. Matije Markova nije po opsegu velika, ali je po nekim svojim karakteristikama vrijedna iz više razloga. Na početku spominjemo njegove notese – oni su u stvari vezani uz njegov pedagoški rad i imaju sva obilježja malih nastavničkih dnevnika. Njihova je odlika preciznost i urednost. Osim takvih notesa postoje i notesi s probranim sadržajima. Od notesa vezanih uz nastavnički posao sačuvano je 22 komada i u njima je skupljeno trideset godina jedne značajne aktivnosti M. Markova. Prvi notes bilježi 1908/1909., a zadnji 1945/46. godinu. Najviše je zastupljena gimnazija Varaždin, zatim gimnazija Koprivnica, pa Zagreb¹⁹.

Drugu grupu čine notesi s različitim sadržajima, ali vođeni vrlo suptilno, s probranim materijalom. Notesi imaju naslove »**Građa i skice**« (nema godine), »**Razne bilješke**«, »**Svaštice**« (1909.), »**Spremnica za budućnost**« (1913/1914.), »**Bilješke**« (podnaslov **Vjera**). Osim notesa sačuvani su različiti rukopisi. To su dnevni (diarium), jedan pisan 1927–1928., a drugi od 1. 1. 1971. do 31. 5. 1973. Najvredniji tekst je rukopis doktorske disertacije pod naslovom »**Rukopis građe doktorske disertacije: Jozefinizam u Hrvatskoj**«. Isti taj tekst nalazimo u posebnoj fasciklu pod naslovom »**Disertacija**«, a pisan je, pretpostavljamo, crnim tušem. Ističemo izvanredno lijep rukopis. U ostavštini postoje i bilježnice iz kojih se vidi da je Markov učio hebrejski i arapski jezik i gramatiku. Zatim su tu tekstovi iz područja morala, dogmatike i prava, psihologije, pedagogije. Ostavština M. Markova zaslužuje posebno mjesto u knjižnici.

Prijedlozi i preporuke

S obzirom na značenje koje svaka knjižnica ima za kulturu i znanost jednog naroda (kraja), a knjižnica Zbornog kaptola čazmansko-varaždinskog to svakako ima, predlažemo:

1. da se nastavi sa sređivanjem i popisivanjem cjelokupnog fonda knjiga;
2. da se u Crkvi, (ako je ikako moguće, ili na drugom adekvatnom mjestu), definitivno osigura i uredi prostor za cjelokupni knjižni fond;
3. da u tom smislu Gradska knjižnica i čitaonica »Metel Ožegović« Varaždin pomogne u okviru svojih mogućnosti i kompetencija;
4. da se u dogledno vrijeme napravi bibliografski izbor knjiga i da se on objavi (odnosno da bude registriran u Gradskoj knjižnici i čitaonici »Metel Ožegović«).

SAŽETAK

Istraživanje knjižnice Čazmanskog kaptola dio je projekta knjižnog blaga sjeverozapadne Hrvatske a u povodu 150. obljetnice Ilirske čitaonice u Varaždinu. Tekst želi upozoriti na stanje i značenje knjižnog blaga koje postoji u crkvi Čazmanskog kaptola. Ovo je prvi put da se nastoji utvrditi kakvim se uopće blagom raspolaže. Značajna teškoća vezana je i uz činjenice da ne postoji ni jedan popis knjiga, ali i to da se u vrijeme našeg istraživanja Crkva obnavljala pa je to bio dodatni problem. Doduše, postoje neki manji popisi knjiga, ali oni su potpuno nesvrshodni jer ne odgovaraju stanju knjižnog fonda.

Koliko postoji knjiga, to se tek treba ustanoviti jer je dio knjiga smješten u župnoj crkvi sv. Nikole, koji uopće nije pregledan pa ni površno obrađen.

U knjižnici postoje knjige iz svih područja: teologija, filozofija, pedagogija, povijest, sociologija, muzika, umjetnost, prirodne znanosti, leksikoni, rječnici, književnost, dnevni dr. Matije Markova, njegove bilješke s katehetske nastave itd.

Knjižnica posjeduje veći broj igrokaza. Do sada smo pronašli 50 takvih manjih dramskih tekstova. Također ima velik broj primjeraka različite periodike (više od dvadeset naslova).

Posebno je vrijedna ostavština dr. Matije Markova, koja sadrži dnevnike, notese, bilješke, rukopis doktorske disertacije itd.

Naš je prijedlog da se knjižnica potpuno pregleda, nastavi sa sređivanjem i popisom, da se uredi prostor za knjižnicu i da time ona postane dostupna stručnoj i kulturnoj javnosti.

DIE BIBLIOTHEK DES STIFTSKAPITELS VON ČAZMA UND VARAŽDIN

Zusammenfassung

Die Erforschung der Bibliothek im Čazmaner Kapitel ist ein Teil des Projektes, das sich mit Bücherschätzen im nordwestlichen Kroatien anlässlich des 150. Jahrestages des Illyrischen Lesesaales in Varaždin befaßt. Mit diesem Text bezweckt man die Aufmerksamkeit auf den Zustand und die Bedeutung des Bücherschatzes in der Kirche des Kapitels von Čazma zu lenken. Zum ersten Mal ist man bestrebt festzustellen, über was für einen Schatz man eigentlich verfügt. Erschwerend dabei sind die Tatsachen, daß kein Bücherkatalog besteht, wie auch daß zur Zeit unserer Forschung diese Kirche gerade renoviert wurde, was ein zusätzliches Problem darstellte. Einige geringere Bücherkataloge gibt es zwar, aber diese sind völlig unzweckmäßig, da sie dem tatsächlichen Zustand des Bücherschatzes nicht entsprechen.

Wieviele Bücher es gibt ist erst festzustellen, weil ein Teil der Bücher in der Pfarrkirche St. Nikolaus untergebracht ist, und dieses Teil ist überhaupt noch nicht durchgesehen worden, auch nicht einmal oberflächlich bearbeitet.

In der Bibliothek gibt es Bücher in allen Bereichen: Theologie, Philosophie, Pädagogik, Geschichte, Soziologie, Musik, Kunst, Naturwissenschaften, Lexiken, Wörterbücher, Literatur, Tagebücher von Dr. Matija Markov, seine Notizen vom Katechismusunterricht u.s.w.

Die Bibliothek besitzt eine größere Anzahl von Schauspielen. Bis jetzt haben wir 50 solche kleinere dramatische Texte gefunden. Ebenfalls gibt es viele Exemplare verschiedener Periodiken (mehr als zwanzig Titel).

Von einem besonderen Wert ist das Erbe von Dr. Matija Markov, das Tagebücher, Notizbücher, handgeschriebene Notizen der Doktordissertation u.s.w. beinhaltet.

Unser Vorschlag wäre, die Bibliothek ins Detail durchzusehen, das Ordnen und die Katalogisierung fortzusetzen und Räume für die Bibliothek einzurichten, um die Bibliothek auf diese Weise der fachlichen und kulturellen Öffentlichkeit zugänglich zu machen.

BILJEŠKE

1. Neslužbeno Družba je osnovana 15. kolovoza 1534. godine u Parizu od strane Ignacija Loyole, P. Fabe, F. Ksaverskog, I. Layeneza i S. Rodrigeza.
2. Bula ima naziv: »Regimini militantis Ecclesiae« Formula instituti potvrđena je od strane pape Julija III. (21. 06. 1550.). Izvor: M. VANINO: »Isusovci i hrvatski narod« I, FTI D. I. Zagreb, 1969. Uvod. Godinu 1540. potvrđuje i o. Ignasi Salvat u intervjuu »Glasu Koncila«, najavljujući obljetnice 1990/1991 (500. godina rođenja Ignacija i 450. godina odobrenja Družbe). Glas koncila, br. 15. od 12. 04. 1987. str. 5.
3. VANINO, isto, Uvod
4. VANINO, isto, Uvod
5. Vidi: IGNACIO DE LOYOLA: Načela jezuita, Mladost, Beograd, 1987., Uvod
6. Dugogodišnje sustavno obrazovanje temeljito povezano načinom života omogućilo je isusovcima prvorazredne uspjehe na mnogim područjima ljudskog znanja, ali i velik utjecaj na svjetovni život. Njihova učenost i obrazovanost otvorila im je vrata javnom životu, političkim igrama, utječući ponekad

- i na politiku europskih zemalja. Sigurno je da su takvim djelovanjem stekli brojna priznanja, ali isto tako i ne mali broj neprijatelja. O njihovoj organizaciji vidjeti, Vanino, isto, Uvod.
7. Godine 1600., 8520 član.; do 1700. god. 20.000 članova. Vanino, isto XXVII str. Uvoda.
Danas ima 25.382 od toga u misijama djeluje 6.366 članova – intervju s o. Ignacijom Salvatom, Glas Koncila 12. 04. 1987. str. 5. Prema Kolvebachu (vrhovnom poglavaru isusovačkog reda) isusovci imaju više od 2.000 učilišta. Glas koncila, br. 16. od 19. 04. 1987. str. 5.
 8. Jedno pismo kardinala Consalvia Albanu, legatu u Beču, od 13. 02. 1799. godine na ilustrativan način to potvrđuje: »Činite mi veliku nepravdu, ako ste posumnjali, da ja nisam osvjedočen, da treba povratiti Isusovce. Pozivam Boga za svjedoka, da sam ja uvijek zastupao takvo mišljenje, premda sam bio odgojen u kolegijima, koji nisu bili skloni Isusovcima. Doduše ovih dana ja sam u pogledu njih rekao jednu stvar, naime, premda sam potpuno uvjeren o njihovoj važnosti, ipak, izjavio sam, bilo bi fanatačno smatrati, da Crkva ne može bez njih opstojati, jer ona je opstojala kroz stoljeća, dok još Isusovaca nije bilo. Ali kad sam vidio francusku revoluciju i kad sam shvatio jansenizam, mislio sam onda, a i danas mislim, da je Crkva bez Isusovaca u vrlo nezgodnom škripcu. Kad bi to o meni ovisilo, ja bih sutra Družbu uspostavio. Ja sam često govorio Papi, koji je uvijek želio, da ponovo uspostavi Isusovce, ali strah od vlada, koje su bile protiv toga, skrivio je, da on od toga odustane, premda je gojio nadu, da će to moći provesti. Da je poživio, on bi to i učinio«.
T. J. CAMPBELL, Povijest Isusovačkog reda II, knjižnica »Život«, Zagreb, 1942., str. 255.
 9. Prema zapisu na matrikuli Bečkog sveučilišta prvi je isusovac bio **Stjepan Demetrius** (šk. god. 1553–54), upisan kao »Stephanus Demetreus dalmate et iesuita pauper«. Iz reda istupio 1556. Prema Vaninu prvi je isusovac Tomo Zdelar. Vanino, isto, str. 3.
 10. U Zagreb dolaze 1606., a gimnaziju otvaraju 1607; U Rijeci 1627., u Varaždinu 1636.
 11. Ubrzo su zbog sukoba to izgubili, ali su osnovali gimnaziju. »Spomenica gimnazije Varaždin« 1986. str. 7.
»Prvi isusovci Petar Ljubičić i Martin Lauš nastanili su se u Varaždinu 1632. godine.« PAŠKVAN CVEKAN, Djelovanje franjevaca u Varaždinu, Varaždin, 1978. str. 33.
 12. Spomenica gimnazije Varaždin, 1986. str. 63.
 13. Eremit, grčki eremites, pustinjak, isposnik, čovjek koji se povukao od svijeta.
 14. Remete, kraj Zagreba dobilo je po njima svoje ime.
 15. U toj gimnaziji (seminarium studiorum) od 1583. mogu se školovati i svjetovnjaci.
 16. Kaptol u Čazmi formirao je 1232. godine biskup Stjepan II (iz plemena Babonić), s 12 kanonika i prepositom. Izvori: 1. »Riječ uz 750. obljetnicu župe u Čazmi«, izd. RKT župni ured Čazme, 1976.; 2. O. pavlinima više piše PAŠKVAN CVEKAN, Djelovanje franjevaca u Varaždinu, Varaždin, 1978. str. 25–26.; 3. Zborni kaptol čazmansko-varaždinski danas ima »sedam stvarnih i tri počasna kanonika«. A. DOMISLOVIĆ, Novi kanonici, Glas koncila, 7. 06. 1987. Danas ga vodi vrlo agilni kanonik Alojzije Domislović.
 17. O dr. Matiji Markovu i njegovoj ostavštini reći ćemo više na kraju.
 18. FRANJO FANCEV, Virje, 24. IX. 1882. – Zagreb, 31. III. 1943. Studirao je slavensku i romansku filologiju; profesor starije hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Objavio oko 150 radova.
 19. Dr. MATIJA MARKOV (1891.–1982.) Maturirao je 1911. i upisao teološki fakultet (zareden je 1915. god.). Godine 1920. kateheta je na pučkim školama u Krapini, a 1921. premješten je na realnu gimnaziju u Koprivnicu. 1925. promoviran je u čast doktora opće teologije i imenovan profesorom. Dvije godine kasnije dolazi u Varaždin i tu ostaje 11 godina. Godine 1947. umirovljen je na osobni zahtjev. Od 1948. godine je kanonik Zbornog kaptola čazmanskog u Varaždinu i upraviteljem Crkve sv. Nikole. Od 1970. više ne služi mise jer ne može hodati. (Podaci uzeti iz njegove autobiografije, pisane 1978. godine).